

Уроки водіння у часі та просторі

Oh Lord, won't you buy me a Mercedes Benz?..

Janis Joplin

«Любий пане Павле, отже, час знову закрутив неймовірну петлю — між перекладом і книжковою публікацією минуло ледь чи не тринадцять років...»

Буває, що найбільша проблема тексту — в нестандартності. А нестандартним текстам передусім потрібен нестандартний видавець. Коли вже й цей рубіж подолано, і наша солідарна нестандартність вилилась у цю гарнезну книжку, я тішуся нагоді презентувати автора, якому, схоже, для задуму такого знакового роману було достатньо записатися на водійські курси.

Отож Павел Гюлле — визначний польський прозаїк, драматург і сценарист, викладав філософію в Гданській медичній академії, обіймав посади програмного директора Гданської телестудії і завідувача літературної частини Міського театру в Гдині, віце-президент польського Пенклубу. Всупереч критиці, що визнала його останнім класиком польської літератури ХХ століття, успішно пише далі. Ніколи не був у мейнстрімі (а чи часто потрапляє в нього добра проза?), проте й регалій йому не бракує, як і перекладів іншими мовами. Зокрема популярний у Британії, де загалом видають не так багато іноземної літератури. Незлоблива іронічність, ностальгійність, яка не має нічого спільного з ресентиментом, автобіографічність без самомилування, оповідацька майстерність, надзвичайна ерудованість — цього не компенсуєш ані надміром «крові&любові», ні набором одноденних трендів. А інтелігентність і неквапливість письма, якась несьогоденна внутрішня делікатність споріднюють його з нашими старшими «вісімдесятниками».

Оце ви щойно розгорнули першу книжку Павла Гюлле українською й готові розпочати урок водіння на «фіатику» чарівної інструкторки панни Цівле (у паралельному часопросторі львівська бабуся героя сідає з такою самою метою за кермо вже архаїчної для нас моделі «сітроена», щоб за мить втелюститись у залізничну катастрофу). А далі обидві ці захопливі й кумедні придибенції втягають у такий густий і багаторівневий вир з історій і подій, викрешують із вас такий огром асоціацій — літературних, історичних і глибоко інтимних, що я запевнюю — ви житимете цією книжкою-мандрівкою ще довго, по тому, як наскрізний сто сімдесятий «мерседес» гнило-зеленого кольору, чотиридверна версія, промчить вас не лише крізь історію окремо взятої родини, а й почерез морок і нечасті ясні спалахи історії ХХ століття — від ілюзій і найкращих сподівань 1920-х аж до напівкримінальних кооперативів початку 1990-х і перших інтернет-хакерів кінця.

Якби вам раптом знадобились «ключики» до цього вкрай моторизованого тексту, охоче з вами ділюся.

«Мерседес Бенц» є доволі ризикованим експериментом, зрештою, не першим і не останнім у доробку автора. Уже його знаковий дебют у великій прозі, роман «Вайзер Давидко», який переклали понад десятком мов і екранізували, був реплікою до «Бляшаного барабана» Гюнтера Грасса. Після «Мерседеса» з'явиться ще й «Касторп», навіяний Томасом Манном — історія однойменного персонажа, що передує подіям, які описано в «Зачарованій горі». А наша — а тепер і ваша книжка є одностороннім епістолярієм з чеським класиком Богумілом Грабалом, автором також ніби не з мейнстріму, проте, чимало літературних метрів мали б за честь йому «тримати гвинтики». Грабала, як і дещо белетризованого дідуса героя при сталінізмі спіткала доля «декласованого елемента», наприкінці 1960-х — Оскар за найкращий кіносценарій за його ж таки книжкою, а в 1990-ті — номінація на Нобелівську премію з літератури.

«Мерседес» було опубліковано лише через чотири роки після загадкової смерті автора оповідання «Вечірній урок водіння», з яким цей короткий і динамічний роман пов'язаний стилістично й фабулярно: його написано без жодного абзацу, на одному подиху, отими «грабалівськими» «...чудовими довгими фразами, зав'язаними, мовби стрічки на священному дереві дервішів».

Я ризикнула б назвати стиль романів Павла Гюлле інтелектуальний фанфікшн — коли автор добровільно погоджується грати за чужими партитурами, однак щоразу примудряється зберегти власні й неповторні ритм та інтонацію.

Бо там, де в Грабала стихійність, у Гюлле чіткі структура й композиція: вже від епіграфу з поета-авангардиста Юзефа Чеховича, теж галичанина, що його вплив визнавали такі майстри, як Мілош і Бачинський. Чехович нам цікавий ще й як активний і проникливий перекладач української літератури — від Шевченка до Маланюка. 1920-го року сімнадцятирічним школярем він зголосився добровольцем на війну з більшовиками і, як обидва дідусі Павла Гюлле, виганяв Будьонного з Польщі. Тоді лише Польська республіка майже на 20 років виборолала незалежність, тим часом Дієвій армії УНР не судилося встояти перед новітньою ордою. Одначе це двадцятиліття завжди буде уроком державотворення для країн, що здобули суверенітет недавно — як-от наша. Що ж до Чеховича, то він загинув на початку наступної війни, у вересні 1939-го під час бомбардування Любліна — доля, зрештою, цілком типова для його доби.

Отак за кожним фактом, датою і постаттю у «Мерседесі» таїться ненаписана історія. Згадаймо ще, до прикладу, хоча би Кубок Гордона Беннета — перегони повітряних куль, що за масштабністю дорівнювали теперішній «Формулі-1» і, безперечно, там були свої шумажери. Змагання відбулося б у Львові 3 вересня 1939 року — якби, знову ж таки, не війна та несподівана советська окупація.

А ще це роман-данина — своїй родині та родині літературній. І «своїм» територіям. Бо не тлом, а саме ключовими персонажами є в романі два «вічних міста» — Гданськ і Львів.

«Фаховий» гданчанин Павел Гюлле, а водночас нащадок численних поколінь львів'ян, завдяки багатоголосю в генах міг би стати не менш яскравим символом львівської мультикультурності, ніж, приміром, Збігнев Герберт. Австрійська родина Hüelle полонізувалася, вочевидь, давно — якщо прадідусь автора воював на боці Наполеона. А ще ж угорський рід Шегіві, єврейські, іспанські й українські вкраплення.

Не дивно, що в «Мерседесі» так невимушено поєднано два простори: *Львів–Lemberg–Lwów* і *Gdańsk–Gduńsk–Danzig*. А також їхні доволі розлогі околиці: Галіцію-Малопольщу, Тримісто і Помор'я. Це якщо не згадувати часопросторові петлі у Злату Прагу і в Америку 90-х.

Гданськ, перлина Ганзейського союзу, найбільше та найбагатше місто світу в XVII столітті, майже вщент зруйноване радянцями 1945-го, де чувся «телескопом у театрі» Шопенгауер і можна перепочити на одній лавчині з ґрасівським Оскаром, де почалася Друга світова (принаймні офіційно) й зародився наймасовіший в історії протестний рух «Солідарність», у прес-службі якого встиг попрацювати журналіст-початківець Гюлле. І довоєнний, а радше міжвоєнний Львів — місто інженерів-винахідників, автомобілістів і спортсменів, філософів і кібернетиків.

Їх роз'єднала Друга світова — наче розколина поміж світами, однаково моторошними. А потім знову, вже через кордон наблизив статус «нових територій»: Львів увійшов до складу СРСР, а Гданськ до його польського сателіта й відповідника.

Саме тому з-поміж найсвітліших сторінок роману Павла Гюлле проростають у сьогодення «кляті» запитання, спільні для всіх посткомуністичних просторів:

«...Хто були гірші — “німці” чи совети?..»

І як тут оминути долі двох мільйонів українців, що їх так зручно було забути після «возз'єднання» у Закерзонні — згодом частина з них унаслідок сумнозвісної операції «Вісла» опиниться в колгоспах на Помор'ї та здобудеться на згадку в оповіданні Павла Гюлле «Стіл».

Так-так, до «Мерседеса» буде ще й «Багажник» — як ми дещо легковажно назвали корпус вибраних оповідань, де автор промовляє власним голосом, а не з-під маски.

Із романом їх еднають розсипані то сям, то там «окрушини пам'яті», що мусить стати колективною, усі ці «відбринілі голоси»: євреїв, які впокоїлись у масових ямах смерті, кашубів, що їхня втрачена слов'янська мова заціліла хіба в меню поморських ресторанчиків, прусів, закарбованих у характерних прізвищах гданчан, і менонітів — в Україні їх принаймні не нищили фізично за відмову торкатися до зброї, й вони ще досі ждуть своїх оповідачів.

А ще ви можете дізнатися з похмурих міських легенд про справжню сутність танків-монументів на «визволенних» територіях, які ретельно прасували рештки тих локальних атлантид, а якби цього було замало, є свідченнями масових згвалтувань, про що ми вже могли докладно прочитати в Грассовій «Цибулині пам'яті».

А ці пронизливі пасажі про анексовану пам'ять, хіба не відлуняють вони в громадянах держави, розташованої в географічному осерді Європи, які у ХХІ столітті втратили домівки й набули статус переселенців? *«...Дідусь зрозумів це інтуїтивно, коли усвідомив, що всі його спогади про готель “Жорж” і Марійський пляц, усі ті хвилини, у які він зустрічався тут із нареченою, приятелями чи колегами з Політехніки, будуть тепер чимсь цілком інакшим, назавжди заповненим співом і тостами советських офіцерів, димом їхніх папірос, гострим запахом “адекалону” й поту, звуками “гармошки”, скреготом скла під їхніми чобітьми...»*

...Попри все ця книжка аж ніяк не мартиролог і не реєстр катастроф — вона напрочуд тепла й світла, ви навіть знайдете лайфхаки, як правильно дегустувати пиво й

курити марихуану. І найважливіший — як правильно розповідати гарні історії — бо саме в цьому полягає небуденний курс водіння від Павла Гюлле.

Зрештою, ця проза така афористична, що її запевне легше «розгвинтити» на цитати, ніж двигун «стосімдесятки» дідуся Кароля. І замість передмови на цих сторінках могли би бути лише вибрані цитати.

Я закохалась у «Мерседес Бенц» на початку 2000-х, плануючи тоді чи не основним своїм заняттям львовознавство, і найціннішою здавалася власне львівська вісь. А переклала його на Віллі Деціуса 2006-го, коли вже не була львів'янкою і ще й сама не уявляла, як розшириться засяг моїх інтимних територій. Потому час закручував такі химерні петлі — і в приватному житті, і в часопросторах обох наших країн (чи ми насправді сподіваємося на повноцінний діалог, не осягнувши катастрофу президентського літака в околицях Смоленська?), і в глобальних вимірах, що сприйняття також глобалізувалось. Аж поки — болісно й неждано — ця книжка розгорнулася по-новому втретє: після окупації Криму і збройних спроб анексувати Схід і Південь України...

«Любий пане Павле, хіба ж це не прикметно, що українське видання збіглося з річницею початку Другої світової й анексії Львова і знайшло читача на шостому році гібридної війни в моїй країні, формат якої передбачив інший видатний львів'янин Станіслав Лем? Саме впору — як воно буває з усім, що позачасове. Прикметність ця здебільшого гнітюча, тож пригадаймо, що 2019-го ми відзначаємо 95 рік від народження Богуміла Грабала, — і, як на мене, це найкращий пошанівок».

Любий читачу! Мушу залишити вас наодинці з автором — і здолати вам сю путь.

Лариса Андрієвська

Мерседес Бенц

Із листів до Грабала
